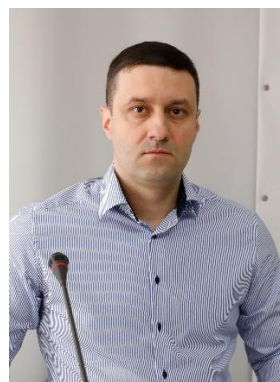

Катерина Анатоліївна ШАПОВАЛ,
доктор філософії у галузі права
(Головне управління Національної поліції в
Харківській області, м. Харків)

Олександр Юрійович ПРОКОПЕНКО,
(Харківський національний університет внутрішніх
справ,
м. Харків)

ТАКТИЧНІ ЗАСАДИ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

У статті визначено організаційно-тактичні основи проведення огляду місця події у кримінальних провадженнях, щодо правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Акцентовано увагу, на тому, що огляд місця події у зазначених кримінальних правопорушеннях не може проводитися формально. Обґрунтовано доцільність залучення спеціаліста-криміналіста, а за потреби психолога чи медичного працівника та визначено тактичні прийоми, що підвищують результативність огляду місця події, а саме: зіставлення первинних відомостей з реальною обстановкою, аналіз окремих слідів, моделювання подій, належна фото- і відеофіксація, залучення до огляду потерпілого тощо.

Ключові слова: кримінальне провадження, досудове розслідування, домашнє насильство, слідчі (розшукові) дії, огляд місця події, взаємодія.

Постановка проблеми. Під час розслідування кримінальних правопорушень огляд місця події є однією з найбільш поширених і

важливих слідчих (розшукових) дій, що, як правило, проводиться у переважній більшості кримінальних проваджень. Водночас розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, вирізняється підвищеною складністю доказування, несвоечасністю повідомлення про подію, а також особливостями механізму їх учинення у сфері сімейно-побутових відносин. У зв'язку з цим огляд місця події набуває особливого значення як первинна слідча (розшукова) дія, результати якої істотно впливають на подальший хід досудового розслідування, вибір оптимального алгоритму слідчих дій тощо.

Особливістю огляду місця події за фактами домашнього насильства є те, що таке місце зазвичай має вигляд звичайного житлового приміщення без очевидних зовнішніх ознак вчинення кримінального правопорушення, а насильницькі дії нерідко не залишають виражених матеріальних слідів. Це зумовлює ризик недооцінки значення огляду місця події для розслідування в цілому, формалізації підходу до його проведення або звуження обсягу фіксації слідової інформації, що в подальшому ускладнює доказування систематичності насильства та встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями кривдника й наслідками для потерпілої особи.

Додаткові труднощі виникають у зв'язку з необхідністю поєднання кримінальних процесуальних вимог щодо проведення огляду місця події із забезпеченням безпеки потерпілої особи, дотриманням режиму конфіденційності та врахуванням психологічного стану учасників події. За таких умов слідчий вимушений діяти в обмежених часових межах, одночасно організовуючи взаємодію з іншими суб'єктами, зокрема патрульними поліцейськими, дільничними офіцерами поліції, медичними працівниками та представниками соціальних служб, що потребує високого рівня організаційно-тактичної узгодженості.

Питання проведення огляду місця події та використання його результатів під час досудового розслідування неодноразово ставати предметом наукового аналізу в криміналістичній літературі. Зокрема, окремі питання тактики огляду місця події, виявлення та фіксації слідової інформації досліджувались у працях В. І. Алексейчук¹, А. Г. Вуйми², В. О. Гусевої³, Т. В. Іщенко⁴, О. В. Одерія⁵, К. А. Шаповал⁶ та інших¹.

¹ Алексейчук В. І. Криміналістичні засоби діагностики особи невідомого злочинця під час огляду місця події. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2013. № 9. С. 132–138.

² Вуйми А. Г. Участь спеціалістів у проведенні огляду місця події під час розслідування вбивств. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2 (93). С. 256–265. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2021.2.22>.

³ Гусева В. О. Тактика огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із вибухами. *Криміналістичні та психологічні аспекти досудового розслідування* : матеріали наук.-практ. інтернет-конф. (м. Одеса, 29 квіт. 2020 р.) / МВС України, Одес. держ. ун-т внутр. справ. Одеса, 2020. С. 20–23.

⁴ Іщенко Т. В. Розслідування домашнього насильства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2021. 324 с.

⁵ Одерій О. В. Розслідування злочинів, пов'язаних з насильством у сім'ї: [науково-практичні рекомендації]. Донецьк: ТОВ «ВПП Промінь», 2011. 132 с.

⁶ Шаповал К. А. Деякі особливості тактики проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування вбивств, вчинених у зв'язку із застосуванням домашнього насильства. *Вісник Харківського*

Попри наявність наукових досліджень, присвячених тактиці огляду місця події та методиці розслідування домашнього насильства, організаційно-тактичні особливості проведення огляду місця події у кримінальних провадженнях цієї категорії залишаються недостатньо розробленими й зберігають свою актуальність. У зв'язку з вищезазначеним є потреба у поглибленому аналізі організаційно-тактичних основ проведення огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, з метою підвищення ефективності виявлення, фіксації та використання криміналістично значущої інформації, а також забезпечення належного захисту прав і законних інтересів потерпілих осіб.

Метою статті є висвітлення організаційних і тактичних особливостей проведення огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством.

Виклад основного матеріалу. Після отримання відомостей про вчинення кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з домашнім насильством, працівники правоохоронних органів зобов'язані невідкладно виїхати на місце події та здійснити першочергові дії, спрямовані на збирання, перевірку й фіксацію первинної інформації. До таких слідчих (розшукових) дій належить огляд місця події. До таких слідчих (розшукових) дій належить огляд місця події. Водночас, несвоєчасне його проведення може призвести до негативних наслідків для досудового розслідування. Зволікання з проведенням огляду місця події може спричинити зміну обстановки, втрату або знищення слідів кримінального правопорушення, зникнення предметів, що мають доказове значення, а також ускладнити встановлення особи злочинця.

З огляду на це законодавець передбачив можливість проведення огляду місця події у невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Відповідно до частини 3 статті 214 Кримінального процесуального кодексу України, у такому разі внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань здійснюється негайно після завершення огляду².

Загальні положення проведення слідчих (розшукових) дій регламентовано ст. 223 КПК України, засади проведення огляду – ст. 237 КПК України³.

У кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, окремі із завдань огляду місця події набувають особливого, розширеного

національного університету внутрішніх справ. 2021. № 2 (93). С. 324-330. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2021.2.29>.

¹ Запобігання та протидія домашньому насильству підрозділами Національної поліції: метод. рек. / [В.Л. Костюк, Н.В. Федоровська, М.В. Пашковська]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. 42 с.; Протидія домашньому насильству органами Національної поліції: метод. посіб. / С.В. Альошкін, О.В. Даценко, К.Л. Бугайчук, Т.М. Малиновська, К.Ю. Шеремет. Харків: Харк. Нац. ун-т внутр. справ, 2019. С. 25-28.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

³ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

змісту. Насамперед це стосується дослідження та фіксації обстановки місця події, оскільки саме побутове середовище часто містить відомості про тривалість, систематичність і характер насильницьких дій. Крім того, встановлення мотивів і причин вчинення кримінального правопорушення у таких провадженнях тісно пов'язане з аналізом міжособистісних відносин, попередніх конфліктів, що не завжди може бути повною мірою відображено без належного огляду місця події. У цьому випадку огляд є не лише засобом фіксації матеріальних слідів, а й важливим джерелом відомостей для подальшої оцінки психологічних і соціальних чинників домашнього насильства та планування подальших слідчих (розшукових) дій.

Проведення огляду місця події типово охоплюється трьома етапами його проведення, а саме: підготовчим (до виїзду на місце події та безпосередньо на ньому), робочим та завершальним. Кожен із зазначених етапів вимагає відповідної підготовки та врахування особливостей кримінального правопорушення.

Під час огляду місця події у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, слідчому та іншим уповноваженим працівникам поліції доцільно зосереджувати увагу на комплексі об'єктивних і суб'єктивних ознак, що можуть мати значення для встановлення механізму події. Насамперед це стосується виявлення слідів насильницького впливу, зокрема слідів крові, тілесних ушкоджень різного характеру (синців, ран, опіків), вирваного волосся, пошкодженого або розірваного одягу, що свідчать про фізичне протистояння між учасниками конфлікту.

Важливе криміналістичне значення має оцінка стану осіб, які перебувають на місці події. Зокрема, слід урахувувати можливі ознаки алкогольного чи наркотичного сп'яніння, прояви страху, тремтіння, емоційної нестабільності, агресивності, плачу або, навпаки, апатії, що можуть як підтверджувати факт насильства, так і впливати на подальшу тактику слідчих (розшукових) дій та заходів безпеки.

Під час огляду житлового приміщення особливу увагу слід приділяти загальному стану обстановки, оскільки її характер може містити істотну криміналістично значущу інформацію. Наявність розбитих предметів побуту, пошкоджених меблів або вікон, безладно розкиданих речей, а також слідів боротьби може свідчити про динамічний характер події та сприяти відтворенню механізму і послідовності дій правопорушника. Не менш важливим є виявлення та належна фіксація можливих знарядь або предметів, за допомогою яких могли бути спричинені тілесні ушкодження, що має значення для подальшої кваліфікації діяння та встановлення причинно-наслідкових зв'язків між діями особи й наслідками.

Під час візуального обстеження приміщення з метою забезпечення безпеки та повноти огляду слід звертати увагу на потенційні місця укриття злочинця або інших осіб, які можуть становити загрозу для працівників поліції, а також на можливі місця приховування речових доказів, зброї чи інших предметів, здатних бути використаними з метою завдання шкоди. Доцільним є також встановлення наявності додаткових виходів, відкритих

вікон, особливо на нижніх поверхах, через які кривдник може залишити місце події або позбутися доказів. Також не можна ігнорувати ознаки перебування тварин, зокрема собак, які потенційно можуть бути використані для нападу або створення загрози.

З метою мінімізації ризиків та обмеження доступу злочинця до небезпечних предметів доцільно вживати організаційно-тактичних заходів, спрямованих на збільшення дистанції між ним і такими предметами або його тимчасову ізоляцію в іншому приміщенні. Практика свідчить, що ефективним є розміщення правопорушника таким чином, щоб потенційно небезпечні предмети перебували поза його полем зору, а за необхідності – їх вилучення або переміщення, у тому числі за сприяння потерпілої особи, з урахуванням вимог безпеки¹.

Тактичними прийомами, які підвищують результативність огляду місця події можуть бути: залучення необхідних спеціалістів, зіставлення первинних даних з обстановкою місця події, аналіз окремих слідів на місці події, моделювання подій, що відбувались, зіставлення обстановки місця події з відомими даними тощо². Застосування зазначених тактичних прийомів у комплексі сприяє підвищенню результативності огляду місця події та мінімізує ризики втрати криміналістично значущої інформації.

Доповнюючи зазначене, доцільно врахувати позицію Т. В. Іщенко, яка звертає увагу на специфіку проведення огляду місця події домашнього насильства. З огляду на те, що такі кримінальні правопорушення здебільшого вчиняються за місцем проживання потерпілої особи, кривдника або їх спільного проживання, об'єктом огляду є найчастіше житлові приміщення – квартири чи будинки. Особливістю такої ситуації є те, що огляд проводиться не безпосередньо після вчинення насильства, унаслідок чого обстановка може зазнати істотних змін. У зв'язку з цим важливого значення набуває участь потерпілої особи під час огляду, яка за необхідності може надати слідчому пояснення щодо первинного розташування предметів, характеру пошкоджень та інших деталей, що дозволить більш точно відновити обстановку події³.

На нашу думку, залучення потерпілої особи до проведення огляду місця події у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, слід розглядати не лише як джерело отримання додаткової інформації, а і як важливий тактичний прийом, що сприяє уточненню механізму події, перевірці показань та підвищенню доказової цінності результатів огляду, за умов дотримання вимог безпеки та недопущення повторної травматизації.

Як свідчать результати опитування, наведені дослідником, зазначена рекомендація у практичній діяльності реалізується недостатньо: близько

¹ Запобігання та протидія домашньому насильству підрозділами Національної поліції: метод. рек. / [В.Л. Костюк, Н.В. Федоровська, М.В. Пашковська]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 11.

² Шаповал К.А. Методика розслідування вбивств, вчинених у зв'язку з домашнім насильством : дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Харків, 2023. С. 126, 132.

³ Іщенко Т.В. Розслідування домашнього насильства : дис. ... канд. юрид. наук. Київ. 2021. С. 149.

двох третин респондентів зазначили, що під час розслідування випадків домашнього насильства спеціаліст, зокрема спеціаліст-криміналіст або технік-криміналіст, як правило, не залучається до проведення огляду місця події. На нашу думку, така практика свідчить про системну недооцінку значення матеріальних слідів у кримінальних провадженнях зазначеної категорії. Саме під час огляду місця події можуть бути виявлені та зафіксовані об'єкти і сліди, що мають вирішальне значення для встановлення механізму події, характеру насильницьких дій та їх системності, що сприятиме встановленню істини у провадженні та притягненню винних до відповідальності.

З урахуванням особливостей досліджуваних кримінальних правопорушень, а також виявлених недоліків практики проведення огляду місця події, доцільним є перегляд підходів до його організації й тактичного забезпечення. Насамперед, огляд у таких провадженнях не повинен розглядатися як формальна процесуальна дія, обмежена фіксацією побутової обстановки, а як важливий елемент доказування, спрямований на встановлення механізму доказування насильницьких дій, їх системності, наслідків для потерпілої, а також виявлення інших кримінальних правопорушень передумовою яких було домашнє насильство.

На нашу думку, обов'язковим елементом підготовки та проведення огляду місця події у провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством має бути залучення спеціаліста-криміналіста, а за необхідності – психолога або медичного працівника. Така комплексна взаємодія дозволить не лише якісніше виявляти й фіксувати матеріальні сліди, а й правильно інтерпретувати їх з точки зору поведінки жертви та кривдника й перебігу конфлікту. Важливим є також забезпечення належної фото-, відеофіксації обстановки житла з урахуванням можливих змін, які могли мати місце до прибуття слідчо-оперативної групи.

Крім того, огляд місця події необхідно поєднувати з аналізом попередніх випадків домашнього насильства, інформацією про виклики поліції, наявністю термінових заборонних приписів та іншими даними, що свідчать про повторюваність протиправної поведінки. Такий підхід дозволить розширити систему доказів та уникнути зведення розслідування виключно до відібрання показань потерпілої особи, які в умовах емоційного напруження можуть бути неповними або суперечливими.

Практика розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, свідчить, що навіть за відсутності явних ознак боротьби огляд місця події дозволяє виявити велику кількість матеріальних слідів, які можуть мати істотне доказове значення. До таких слідів належать: зокрема, пошкодження предметів інтер'єру (меблів, дверей, побутової техніки тощо), сліди механічного впливу на стінах, підлозі або інших поверхнях, а також порушення звичного порядку розміщення речей, що може свідчити про насильницький характер події.

Важливе значення також мають сліди біологічного походження, а саме: кров, волосся, частинки епітелію, які можуть бути виявлені як на

предметах обстановки, так і на одязі потерпілої особи або злочинця. У провадженнях зазначених кримінальних правопорушень такі сліди можуть бути недооцінені, хоча саме вони дозволяють підтвердити факт фізичного впливу, локалізацію ударів та інтенсивність насильницьких дій у випадку застосування фізичного чи сексуального насильства.

Окрему групу становлять предмети, які могли використовуватися як знаряддя насильства або погроз, зокрема побутові предмети, ножі, ремені, шнури, а також мобільні телефони й інші цифрові носії інформації. На них можуть міститися сліди механічного, біологічного впливу, а також електронні дані (повідомлення, аудіо-, фото- чи відеозаписи), що підтверджують факт насильства або його систематичний характер.

На нашу думку, саме комплексна оцінка виявлених матеріальних слідів у поєднанні з показаннями потерпілої особи та іншими доказами дозволяє з'ясувати реальний механізм події, мінімізувати ризик втрати доказової інформації та забезпечити належний рівень доказування у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством.

Висновки. Огляд місця події у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, має розглядатися як одна з важливих слідчих (розшукових) дій, від результативності якої значною мірою залежить формування належної доказової бази. Саме фіксація обстановки місця події дозволяє виявити об'єктивні сліди насильницьких дій. Побутовий характер обстановки, латентність насильницьких дій та можливі зміни середовища до моменту прибуття слідчо-оперативної групи зумовлюють необхідність відходу від формального підходу до огляду та орієнтації на виявлення навіть мінімальних матеріальних слідів, що відображають механізм події та її систематичність.

До тактичних засад огляду місця події слід відносити сукупність взаємопов'язаних положень, дотримання яких забезпечує ефективність цієї слідчої (розшукової) дії. Зокрема, йдеться про своєчасність і невідкладність проведення огляду, що дозволяє запобігти зміні обстановки та втраті криміналістично значущої інформації; планомірність, послідовність і системність дій слідчого, які забезпечують логічну впорядкованість процесу огляду; повноту виявлення та фіксації слідової інформації як умову формування належних і достатніх доказів. Важливе значення має також використання спеціальних знань і техніко-криміналістичних засобів, що підвищує точність і надійність фіксації обстановки й окремих слідів. Окремої уваги потребує урахування конкретної слідчої ситуації та психологічного стану учасників події, їх присутність на місці події, що дає змогу обрати оптимальну тактику проведення огляду. Не менш значущою є вимога щодо забезпечення безпеки учасників огляду та збереження обстановки місця події, що є необхідною передумовою як ефективного доказування, так і недопущення ретравматизації потерпілих осіб.

Ефективність огляду місця події у провадженнях зазначеної категорії забезпечується поєднанням процесуальних вимог із продуманими тактичними прийомами, зокрема залученням спеціаліста-криміналіста,

комплексною фото- та відеофіксацією, аналізом стану приміщення і предметів побуту, а також зіставленням виявлених слідів з показаннями потерпілої особи та іншими доказами. Запровадження зазначених організаційно-тактичних підходів у практику досудового розслідування дозволяє не лише відтворити реальний механізм події, а й мінімізувати ризик втрати криміналістично значущої інформації.

Отже, урахування та дотримання організаційно-тактичних засад проведення огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, сприятиме підвищенню якості доказування, забезпеченню ефективного досудового розслідування та належному захисту прав і законних інтересів потерпілих осіб.

Подальші наукові дослідження можуть бути спрямовані на аналізі тактичних особливостей проведення огляду місця події у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством в залежності від виду домашнього насильства, а саме: фізичного, психологічного, економічного чи сексуального.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексейчук В. І. Криміналістичні засоби діагностики особи невідомого злочинця під час огляду місця події. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2013. № 9. С. 132–138.
2. Вуйма А. Г. Участь спеціалістів у проведенні огляду місця події під час розслідування вбивств. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2 (93). С. 256–265. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2021.2.22>.
3. Гусева В. О. Тактика огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із вибухами. *Криміналістичні та психологічні аспекти досудового розслідування* : матеріали наук.-практ. інтернет-конф. (м. Одеса, 29 квіт. 2020 р.) / МВС України, Одес. держ. ун-т внутр. справ. Одеса, 2020. С. 20–23.
4. Запобігання та протидія домашньому насильству підрозділами Національної поліції: метод. рек. / [В.Л. Костюк, Н.В. Федоровська, М.В. Пашковська]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. 42 с.
5. Іщенко Т. В. Розслідування домашнього насильства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2021. 324 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
7. Одерій О. В. Розслідування злочинів, пов'язаних з насильством у сім'ї: [науково-практичні рекомендації]. Донецьк: ТОВ «ВПП Промінь», 2011. 132 с.

8. Протидія домашньому насильству органами Національної поліції: метод. посіб. / С.В. Альошкін, О.В. Даценко, К.Л. Бугайчук, Т.М. Малиновська, К.Ю. Шеремет. Харків: Харк. Нац. ун-т внутр. справ. 2019. 93 с.

9. Шаповал К. А. Деякі особливості тактики проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування вбивств, вчинених у зв'язку із застосуванням домашнього насильства. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2 (93). С. 324-330. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2021.2.29>.

Стаття надійшла до редакції 05.08.2023

Kateryna A. SHAPOVAL,

PhD in Law

(Main Directorate of the National Police in Kharkiv Region, Kharkiv, Ukraine)

Oleksandr Y. PROKOPENKO,

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

TACTICAL PRINCIPLES OF INSPECTION OF THE SCENE IN CRIMINAL PROCEEDINGS RELATED TO DOMESTIC VIOLENCE

The article defines the organizational and tactical foundations of conducting an inspection of the scene in criminal proceedings regarding offenses related to domestic violence. It emphasizes that the inspection of the scene of the specified criminal offenses cannot be conducted formally. The feasibility of involving a forensic specialist, and if necessary, a psychologist or medical worker, is substantiated, and tactical techniques are identified that increase the effectiveness of the inspection of the scene, namely: comparing primary information with the real situation, analysis of individual traces, modeling of events, proper photo and video recording, involving the victim in the inspection, etc.

Keywords: *criminal proceedings, pre-trial investigation, domestic violence, investigative (search) actions, inspection of the scene, interaction.*

